

6. POGLAVLJE

Autoritarni režimi

Paul Brooker

Sadržaj poglavlja

Uvod	103
Tko vlada?	105
Zašto vladaju?	110
Kako vladaju?	113
Zaključak	116

Vodič za čitatelje

Pojam autoritarnog režima rezidualan je pojam koji obuhvaća sve nedemokratske političke sustave. Osim činjenice da nisu demokracije, ti režimi imaju malo zajedničkoga i zapravo pokazuju zbunjujuću raznolikost: od monarhija do vojnih režima, od režima u kojima dominira kler do komunističkih režima i od nastojanja da se stekne totalitarna kontrola mišljenja indoktrinacijom do nastojanja da se primjenom polukompetitivnih izbora priznaju kao višestranačka demokracija. Nadalje, pojam autoritarnog režima obuhvaća velik dio političke povijesti koja ne uključuje samo predmodernu eru antičkih i srednjovjekovnih monarhija nego i modernu eru vojnih diktatura i komunističkih režima. Poglavlje počinje širokim uvodom koji prikazuje povijesno istraživanje evolucije autoritarnih režima. U poglavlju se razmatraju ključna pitanja o tome tko vlada autoritarnim režimom, zašto vladaju (njihovo polaganje prava na legitimnost) i kako vladaju (njihovi mehanizmi kontrole i različite javne politike). Napokon, u zaključku se raspravlja o tome nestaju li ti režimi ili će pronaći neka evolucijska iznenađenja.

Uvod

Do modernih vremena državama su obično upravljali autoritarni režimi, većinom nasljedne *monarhije*. Monarhijski autoritarni režimi temeljili su se na tradicionalnom obliku nasljedne osobne vlasti koju su, u različitom stupnju, ograničavali tradicionalni običaji i institucije. No predodžba o tome da se vlast nad državom i njezinim stanovništvom može nasljeđivati kao privatno vlasništvo – kao nešto što je od interesa za obiteljski posao – počela se činiti vrlo primitivnom kad se s monarhijama počela natjecati demokracija. Sve su ih više zamjenjivale makar poludemokratske republike ili ustavne monarhije. Kako bi preživio, a pogotovo jačao, autoritarni režim morao je evoluirati u neke nove vrste ili skupinu vrsta te je to evolucijski brzo postignuto nastankom *diktatura neke organizacije ili njezinog vođe*. Pojam diktature nije bio ništa novo i mogao se pratiti sve od izuma "diktatora" u starom Rimu, koji je Rimskoj Republici omogućavao da u hitnim slučajevima imenuje nekoga da djeluje kao privremeni vladar koji nalikuje na monarha s izvanrednim ovlastima (v. okvir *The Roman connection* u Centru internetskih resursa), ali nema monarhove ceremonijalne ukrase poput nošenja krune, sjedenja na prijestolju ili uživanja "priklecanja uz naklone" koji pripadaju dvorskim obredima. Otad je pojam diktature stekao šire značenje koje je obuhvaćalo "samoimenovane" diktatore koji su preuzeli vlast i nisu je se kanili odreći. No nove, organizacijski utemeljene diktature otišle su još dalje i obuhvaćale su (1) diktaturu *organizacije*, a ne jedne osobe ili (2) osobnog diktatora koji je uspostavio i održavao svoju vlast time što je bio vođa neke organizacije.

Organizacijski utemeljene diktature najprije su se pojavile u obliku *osobne diktature* vođe neke vojne organizacije. Neke su se povijesne preteče zapravo pojavile vrlo davno, kao što su Julije Cezar i drugi politički ambiciozni zapovjednici profesionalne vojske starog Rima (v. okvir: *The Roman connection* u Centru internetskih resursa).

Noviji povijesni predvodnik pojavio se nakon engleskoga građanskog rata u 18. stoljeću s vlašću lorda-protektora Olivera Cromwella – vođe profesionalne vojske novog tipa koju je stvorio parlament kako bi pobijedio u građanskom ratu protiv monarhije.

No istinski prototip moderne, organizacijski utemeljene diktature nastao je neposredno nakon Francuske revolucije. General Napoleon Bonaparte izvršio je 1799. vojni udar i potom upotrijebio plebiscit ili referendum da "demokratski" legitimira svoje preuzimanje vlasti (v. okvire 6.1. i 6.3). Tijekom 19. stoljeća diktatura vojnog vođe koja je nalikovala na Bonaparteovu nastala je u Latinskoj Americi, osobito u novim državama koje su stvorili španjolski naseljenici, nakon stjecanja neovisnosti o španjolskoj kolonijalnoj vlasti. Nadalje, Latinska

Okvir 6.1. Vojno osvajanje vlasti

Povijesna pozadina

Osvajanje vlasti od strane neke vojne organizacije ili njezina vođe povijesno je najstariji način uspostave modernog oblika autoritarnog režima. Napoleonov puč 1799. i kasnije osvajanje vlasti od strane vojski ili vojnih vođa u Latinskoj Americi jasno su otkrili kako se privatno vlasništvo nad javnim položajima može uspostaviti i na druge načine, a ne samo vlasništvom neke kraljevske obitelji. Očito je da javne položaje može "preoteti" neka organizacija ili njezin vođa koji koristi silu da preuzme vlast od stare monarhije ili mlade demokracije.

Osvajanje vlasti

Javni položaju u nekoj zemlji osvajaju se sredstvima stvarnog *coup d'état*, što doslovce znači udar na državu ili prijetnju njome, ali u praksi se često zbiva bez prolijevanja krvi napadom vojne poluge države na njezinu vlast.

Tipovi pučeva

- *Korporativni puč*, provodi vojska kao korporativno tijelo pod zapovjedništvom većine viših časnika.
- *Frakcijski puč*, provodi samo jedna frakcija vojske, često pod zapovjedništvom samo časnika srednjeg ranga (te se stoga često opisuje kao pukovnički puč).
- *Protupuč*, pokreće nezadovoljna ili ambiciozna frakcija časnika protiv vojne vlasti.

Praktične posljedice

Ta su razlikovanja važna i u praksi i u teoriji. Primjerice, većina pučeva je frakcijska, a većina frakcijskih pučeva propada, tako da svaka demokratska vlast suočena s vojnim udarom ima dobre izgleda da ga uguši, osim ako respektivni puč slučajno nije jedan od razmjerno rijetkih slučajeva korporativnog tipa puča.

Amerika naposljetku je proizvela niz primjera vojnih diktatura koje nisu bile osobne nego organizacijske. Ti su vojni režimi uključivali *vlast vojske kao organizacije*, a ne vlast njezina vođe, i bili su rani primjeri prve vrste *organizacijske*, a ne osobne diktature.

Druga vrsta organizacijske diktature nije se pojavila sve do 20. stoljeća – do razvoja *jednostranačke vladavine* neke diktatorske političke stranke koja je polagala pravo na trajan monopol vlasti. Carističku monarhiju koja je vladala golemim Ruskim Carstvom srušile su 1917. vojne katastrofe i nevolje na domaćoj fronti u Prvom svjetskom ratu, što je otvorilo put Lenjinovoj boljševičkoj stranci revolucionarnih marksista da preuzme vlast i uspostavi jednostranačku vladavinu (v. okvir 6.2). Za nekoliko godina Lenjinova stranka, koja se preime-

novala u Komunističku partiju, vladala je bez opozicije nad cijelim bivšim Ruskim Carstvom koje je preimenovano u Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika ili, jednostavno, u Sovjetski Savez u kojemu je vladao prvi komunistički režim na svijetu.

Nakon Lenjinove smrti 1924. njegovom je strankom počeo dominirati čelnik administrativnog aparata partije, generalni sekretar Staljin, koji je uspostavio prvi primjer osobne diktature vođe neke stranačke organizacije.

Staljin je ujedno primijenio prvi petogodišnji plan koji je stvorio centralnu plansku privredu koja je kombinirala (1) industriju i trgovinu u državnom vlasništvu u urbanim područjima s (2) kolektiviziranom poljoprivredom na selu. Premda se o tome političkom i ekonomskom razvoju obično govori kao o "staljinizmu", ne čudi što su se počeli smatrati dijelom modela ili obrasca komunističkog režima.

Do tridesetih godina 20. stoljeća pojava fašizma proizvela je novi tip jednostranačke vladavine. Ona je pokazala kako se jednostranačka vladavina brzo može pretvoriti u osobnu diktaturu vođe stranke, pri čemu je Mussolini uspostavio osobnu vladavinu u fašističkoj Italiji, a Hitler je uspostavio apsolutističku osobnu vladavinu u Njemačkoj. Fašistički režimi bili su nova opasna prijetnja demokraciji. Dok se komunizam širio samo iz Sovjetskoga Saveza na Vanjsku Mongoliju, fašisti su preuzeli važne demokracije u Italiji i Njemačkoj (v. okvir 6.5), a činilo se da fašizam zamjenjuje komunizam kao "val budućnosti". No Hitlerova ideološki usmjerena osobna vladavina dovela je do toga da su

fašistički režimi nastojali ostvariti nerealne imperijalističke ambicije i do njihova uništenja od strane saveza demokracija i komunističkoga Sovjetskog Saveza u Drugome svjetskom ratu.

Drugi svjetski rat dao je prigodu da se komunistički model diktature proširi i da se stvori komunistički blok zemalja koji bi se natjecao s dominantnim zapadnim svijetom. U Istočnoj i Jugoistočnoj Europi ta je prigoda proizašla iz uništenja vladavine nacističke Njemačke 1944-1945. do kojega su doveli napredovanje vojske Sovjetskog Saveza i snaga lokalnih komunističkih gerila. Novooslobođene zemlje regije preuzele su komunisti i u većini slučajeva one su postale "satelitske" države Sovjetskoga Saveza – formalno neovisne zemlje s vlastima koje su ovisile o poslušnosti Sovjetskom Savezu. Slično tome, mogućnost širenja komunizma u Istočnoj Aziji pojavila se 1945. s uništenjem japanske vladavine na sjeveru Kine i Koreje, koje je uzrokovala invazija sovjetskih armija. To je dovelo do stvaranja komunističke države Sjeverne Koreje pod sovjetskim sponzorstvom i do jačanja lokalnih komunističkih snaga u Kini. Pod vodstvom Mao Ce-Tunga oni su kasnije pobijedili u građanskom ratu od 1946. do 1949. i uspostavili neovisan komunistički režim koji je vladao četvrtinom svjetskog stanovništva. Poslijeratni val širenja komunizma zaustavio se pedesetih godina, djelomice zbog hladnoga rata između zapadnih zemalja pod vodstvom SAD-a (Prvog svijeta) i komunističkih država pod sovjetskim vodstvom (Drugog svijeta). No zamah širenja komunizma obnovljen je sredinom sedamdesetih godina vojnim pobjedama

Okvir 6.2. Revolucionarno osvajanje vlasti

Usporedba s vojnim udarom

Revolucionarno osvajanje vlasti od strane neke političke stranke civilni je ekvivalent vojnom udaru. Stranka osvaja javne položaje u zemlji predvođeni uspješnu revoluciju protiv, obično, monarhističke ili vojne vlasti. Premda revoluciju mogu provesti mase ljudi koje izlaze na mirne ulične prosvjede, većina revolucija koje vođe stranke uključuje puč vojnog stila ili građanski rat protiv vlasti.

Ruski revolucionarni puč: listopad 1917.

Najpoznatiji slučaj revolucionarnog puča jest ruska revolucija 1917. pod vodstvom boljševičke stranke, koja se kasnije preimenovala u Komunističku partiju. Ona je upotrijebila radničku miliciju crvenogardeja i neke vojne jedinice koje su joj bile naklonjene kako bi preuzela kontrolu nad glavnim gradom i drugim velikim urbanim središtima. No nakon građanskog rata od 1918. do 1921. Komunistička je partija morala stvoriti novu vojsku, Crvenu armiju, kojom je porazila kontrarevolucionarne vojske i stekla kontrolu nad golemim ruskim ruralnim područjem.

Kineski revolucionarni građanski rat: 1946-1949.

Nasuprot tome, *ruralno* utemeljena kineska Komunistička partija morala je pribjeći revolucionarnome građanskom ratu, a ne samo revolucionarnom puču, kako bi stekla kontrolu nad gradskim središtima u zemlji. Stvaranjem velike Vojske narodnog oslobođenja mogla je poraziti vladine vojske u revolucionarnome građanskom ratu od 1946. do 1949. i preuzeti kontrolu nad cijelom zemljom (osim otoka Tajvana).

Iranska islamska revolucija: 1979.

Možda je "najneskladnija" revolucija bila islamska revolucija 1979. u Iranu koju nije predvodila neka politička stranka nego se temeljila na uličnim demonstracijama koje su mobilizirale džamije. Stoga je ta revolucija proizvela režim kojim je dominirao kler, s prevašću klera šijitskih muslimana, a ajatolah Homeini doista je provodio određeni stupanj osobne vladavine sve do svoje smrti 1989.

u Južnom Vijetnamu, Laosu i Kambodži, za kojima je uslijedilo stvaranje nekoliko marksističkih režima u dijelovima Afrike i u Afganistanu.

Nadalje, pedesetih i šezdesetih godina veliki Treći svijet politički nesvrstanih zemalja s privredama u razvoju proizveo je velik broj autoritarnih režima, od kojih su neki bilo prilično inovativni.¹ Raspadanje britanskoga i francuskoga kolonijalnog carstva stvorilo je desetke novih država koje su često postajale primjeri nove diktature "afričke jednostranačke države" ili staromodnog vojnog režima. Osim pronalazača novog prostora u Africi i Aziji, vojni režim pokrenuo je šezdesetih godina novi ciklus "popularnosti" u Latinskoj Americi. Tako je do trenutka obnove širenja komunizma sredinom sedamdesetih godina izgledalo da autoritarni režimi ne samo brojčano nego i politički prevladavaju svijetom.

Počeci globalnog vala demokratizacije sedamdesetih godina uočljivi su samo pogleda li se unatrag (v. pogl. 5. o globalnome "trećem valu" demokratizacije). Ono što se čini najdramatičnijom promjenom političke klime u svijetu desetkovat će razne vrste diktature u različitim regijama svijeta od sedamdesetih do devedesetih godina. Zapravo se činilo da se diktature kreću istim putem kao i dinosauri, kako se izrazio Jowett u svojoj teoriji "iskorjenjivanja lenjinizma" (Jowett, 1992, pogl. 7). No, ako su autoritarni režimi doista i iskorijenjeni, bili su slični dinosaurima i po tome što su dominirali svijetom dugo vremena i što su se pojavili u zbudjujuće raznovrsnu rasponu vrsta i podvrsta, koje se najbolje mogu kategorizirati i opisati primjenom obrasca tko vlada, zašto vlada i kako vlada.

KLJUČNE TOČKE

- Do 19. stoljeća većinom država u svijetu vladali su autoritarni režimi koji su uglavnom bili nasljedne monarhije.
- Tijekom 19. stoljeća pojavio se novi važan oblik autoritarnog režima – diktatura neke organizacije ili njezina vođe, ali samo u obliku vladavine određene vojne organizacije ili vojnog vođe.
- U prvoj polovici 20. stoljeća pojava komunističkih i fašističkih režima značila je da je nastao stranački oblik te diktature u kojoj vlada neka stranačka organizacija ili stranački vođa.
- U trećoj četvrtini 20. stoljeća većinom država u svijetu počele su vladati diktature, uključujući i neke nove varijante kao što je afrička jednostranačka država.
- U posljednjoj četvrtini 20. stoljeća došlo je do globalnog vala demokratizacije koji je ugrozio diktature i druge autoritarne režime prijeteci njihovim iskorjenjivanjem.

Tko vlada?

Pitanje "tko vlada?" dugo se koristi, od vremena antičke Grčke, kako bi se režimi kategorizirali. No ono je uvijek tražilo odgovor kako opisati ili kategorizirati one koji izvršavaju vlast. U slučaju autoritarnih režima očito je razlikovanje vladavine neke organizacije i vladavine vođe neke organizacije, ali često se prvenstvo daje razlikovanju vladavine dvaju različitih oblika organizacija: profesionalne vojske i političke stranke. Te dvije različite verzije organizacijske diktature često se proučavaju odvojeno – primjerice, kao "vojni režimi" i "jednostranačke države" – te praktično postaju zasebna područja ekspertize. (Specijalizacija u proučavanju jednostranačke vladavine otišla je toliko daleko da su komunistički režimi ili "komparativni komunizam" postali posebno područje izučavanja političkih znanstvenika tijekom hladnoga rata.) Nadalje, naglasak na vojsci ili na stranci kao predmetu istraživanja katkad rezultira time da se u studije vojnih režima ili jednostranačkih država uključuje osobna diktatura vojnoga ili stranačkog vođe kao njihov dio.

S druge strane, naglašavanje razlikovanja vojnih i stranačkih verzija vladavine neke organizacije daje odgovor na pitanje o kategorizaciji koje se postavlja kad se opisuje *osobna*, a ne organizacijska vladavina. Pitanje je bi li vladavinu monarha trebalo smatrati potpuno različitom kategorijom ili bi se trebala shvatiti kao starija, iskonska verzija osobne vladavine koja je u moderna vremena obično dobila oblik osobne diktature vojnoga ili stranačkog vođe. S obzirom na naglasak koji se stavlja na razlikovanje vojnih i stranačkih verzija organizacijske vladavine, čini se da postoji dobar razlog da se prihvati slično shvaćanje monarhije i osobne diktature te da ih se smatra starijom i novijom verzijom osobne vladavine. Unatoč razlici u ceremonijalnim ukrasima – ili njihovu nepostojanju – postoje važne sličnosti između osobne vladavine monarha i diktatora, kao što varira i *stupanj* njihove osobne vladavine od prilično ograničene do apsolutističke. Da se poslužimo dobro poznatim povijesnim primjerom: kad su baruni prisilili kralja Ivana da potpiše Magnu Cartu, potvrdili su da je on daleko od toga da bude apsolutistički monarh – njegove su ovlasti bile ovlasti feudalnog kralja, a ne orijentalnog sultana. Slične se razlike u stupnju osobne vladavine mogu naći među diktatorima, čak i onda kada ona poprima manje običajan i više institucionaliziran oblik.

Nadalje, posljednjih su stoljeća monarhijske i diktatorske verzije osobne vladavine postale sličnije s pojavom "diktatorskog monarha" i "monarhističkog diktatora". Kako mnogo nasljednih monarhija sada vlada simbolično a ne stvarno, čini se da ono malo preostalih primjera monarha koji doista vladaju ima više toga zajedničkog s diktatorima nego s monarsima koji imaju simboličnu ustavnu vlast u demokracijama. Slično

tome, mnogi diktatori postaju osobni vladari "doživotno" – povremeno čak i s nasljednim pravom – tako da se čini da imaju više zajednički s vladajućim monarsima nego s diktatorima koji imaju samo privremeni mandat i samo su agenti vladajuće vojske ili stranke.

Diktatorski monarsi

Premda su svi monarsi odjeveni u ceremonijalno kraljevsko ruho, samo *vladajući monarh* prakticira jednaku vlast kao i osobni diktator – *simbolički monarh* samo je ustavni i uvelike ceremonijalni poglavar države. No vladajuća je monarhija iskonski oblik osobne vlasti i danas, u 21. stoljeću, postoji rijetko gdje u svijetu osim na području Arapskoga/Perzijskog zaljeva na Bliskom istoku, gdje se nalaze važni primjeri kao što je kraljevstvo Saudijske Arabije, Ujedinjeni Arapski Emirati i Sultanat Oman.

Opstanak tih arapskih monarhija ne može se objasniti održavanjem tradicije, jer većina njih potječe iz 19. ili čak i 20. stoljeća. Primjerice, kraljevstvo u Saudijskoj Arabiji osnovano je 1932. kao vrhunac desetljeća političkih i vojnih napora velikoga arapskog plemenskog vođe Ibn Sauda. Nasuprot tome, monarhističku vladavinu u zaljevskim emiratima u 19. stoljeću uspostavio je britanski imperijalizam ugovorima kojima su neke istaknute obitelji priznate kao kraljevske i vladajuće obitelji (Anderson, 1991). Britanci su stvorili i arapske monarhije u drugim dijelovima Bliskog istoka, posebice postojeću Hašemitsku Kraljevinu Jordan, kad su Britanija i Francuska odsjekle jednu skupinu novih država – uključujući Irak, Siriju i Libanon – od arapskih teritorija poraženoga Osmanskog Carstva nakon Prvoga svjetskog rata.

Pada se u iskušenje da se opstanak saudijske i drugih arapskih monarhija objasni isticanjem njihova naftnog bogatstva. Štoviše, teorije "rentijerske države" tvrde da naftom bogati autoritarni režimi opstaju zahvaljujući iskorištavanju prihoda od "rente" iz naftne industrije. Ti prihodi omogućuju režimu da svojim podanicima osigura bitne materijalne koristi bez potrebe za velikim oporezivanjem, a stoga i bez potrebe za demokratskim predstavljanjem: drugim riječima, "nema predstavljenosti bez oporezivanja". No pokazalo se, ističe Herb (1999), da naftno bogatstvo nije ni nužan ni dovoljan uvjet opstanka neke vladajuće monarhije na Bliskom istoku. Primjerice, jordanskoj monarhiji ono nije nužno da bi opstala i nije bilo dovoljno da bi spriječilo da se islamskom revolucijom 1979. ne zbaci iranska monarhija.

Herb smatra da opstanak arapskih vladajućih monarhija bolje objašnjava to što su one često *dinastičke monarhije*. Njihove kraljevske obitelji ne moraju se pridržavati pravila primogeniture (kad najstariji sin automatski nasljeđuje monarha) koje je karakteristično za

zapadne monarhije. Dinastička kraljevska obitelj tako može spriječiti da prijestolje naslijedi nekompetentna ili nepouzdana osoba, a može i ukloniti monarha koji je postao nekompetentan ili nepouzdan. Nadalje, te dinastičke kraljevske obitelji brinu se za to da nikakva suparništva unutar obitelji o tome tko će naslijediti prijestolje ne podijele obitelji i da one ne postanu izložene autsajderima, kao što su vojni časnici, koji nastoje lišiti obitelj njezine vlasti.

Drugo je razlikovno obilježje tih dinastičkih monarhija to što su kraljevske obitelji vrlo velike i pokazuju spremnost da se "angažiraju u javnoj službi" u vladi, državnoj upravi i vojsci. Te velike kraljevske obitelji ne samo da zauzimaju ključne položaje u vladi, nego se često zapošljavaju i u ministarstvima i vojsci – zapravo, u vojsci postoji "obilje" pripadnika kraljevske obitelji (Herb, 1999: 35). To dinastičkim kraljevskim obiteljima daje jednu vrstu široke kontrole nad državom koja se obično smatra karakterističnom za jednostranačku vladavinu ili neke oblike vojne vladavine.

Poznatije je obilježje nekih arapskih monarhija pravo njihovih podanika da osobno iznesu svoje pritužbe i zahtjeve monarhu – ta se praksa često naziva "pustinj-skom demokracijom" (v. Herb, 1999: 41-42). Cilj pristupačnosti vladara, koja nalikuje na demokraciju, može biti kompenzacija nedostatka demokratskih institucija, ali *nedinastičke* arapske monarhije u Jordanu i Maroku otišle su još dalje i uspostavile navodno demokratske parlamentarne institucije, uključujući makar poludemokratske izbore, te dijele vlast s izabranim političarima. To što te dvije uspješne monarhije nemaju nafte, ali imaju politička umijeća, drugi je pokazatelj "prvenstva politike" u opstanku toga iskonskoga anakronističnog oblika autoritarnog režima.

Monarhistički diktatori

Kao što monarh može samo simbolično vladati, diktator može biti samo agent vojne ili stranačke organizacije koja ga je postavila na vlast. Primjerice, predsjednik i premijer Kine samo su agenti organizacijske diktature Komunističke partije. No neki su diktatori, kao što je od pedesetih do sedamdesetih godina u Kini bio Mao Ce-Tung, osobni diktatori koji prakticiraju određeni stupanj osobne vladavine koja je usporediva s onom koju ima vladajući monarh. Usporedba s monarhijom najočitija je u tendenciji tih diktatora da postanu "doživotni" vladari i da ih prigodno kao diktator naslijedi sin ili brat. No njihova se samostalnost značajnije izražava u tome što mogu kreirati politiku s određenim stupnjem neovisnosti, a ne samo kao agenti vojske ili stranke. Da se poslužimo jezikom "novog institucionalizma", osobni diktator obavlja odnos između principala i agenta koji postoji između njega i vojne ili stranačke organi-

zacije do te mjere da može "zanemarivati" svoje odgovornosti prema vlastitome organizacijskom principalu. U stvari, on može otići još dalje i zapravo obrnuti taj odnos pretvarajući vojsku ili stranačku organizaciju u puko sredstvo svoje osobne vladavine, kao u klasičnom primjeru Staljinova ostvarenja apsolutističke "totalitarne" osobne vladavine tridesetih godina 20. stoljeća.²

Stupanj osobne vladavine koju prakticiraju osobni diktatori varira isto onako kao i među povijesnim mnoštvom vladajućih monarha. Neki su osobni diktatori postigli apsolutističku vladavinu koja ničim nije bila institucionalno ograničena, kao što je Hitlerova vladavina u Njemačkoj ili Mao Ce-Tungova vladavina Kinom tijekom kulturne revolucije. Na drugom su ekstremu puki *personalistički* diktatori koji se brzo mogu ukloniti ili ih može blokirati njihova vojna ili stranačka organizacija – pa i neke druge moćne institucije – u modernoj verziji kralja Ivana kojega su njegovi pobunjeni baruni prisilili da potpiše Magnu Cartu.

Analogija s monarhijom očita je i u Linzovu pojmu *sultanizma* koji se primjenjuje na mnoge osobne diktatore (Chehabi i Linz, 1998). Premda je orijentalne sultane obilježavala njihova apsolutistička vlast, politološki pojam sultanizma ne tiče se *stupnja* osobne vladavine nego njezine motivacije i metoda. Osobna vladavina sultanističkog diktatora nije ideološka (tako da se Staljin nikad ne bi kategorizirao kao sultanistički diktator) i temelji se na zastrašivanju i potkupljivanju ključnih pukovnika i kolaboratora. Golemi razmjeri financijske korupcije simptom su *privatizacije javne vlasti* koju provodi sultanistički diktator, a ona često uključuje zapošljavanje njegove obitelji kako bi imali vlast i dopuštanje da ubiru financijske nagrade za to. Standardan tip sultanističke diktature povijesno je prilično rijedak i nalazi se uglavnom u manjim državama Latinske Amerike, ali taj su pojam Chehabi i Linz (1998) proširili i na veći raspon slučajeva, shvaćajući sultanizam kao tendenciju koja se pojavljuje u različitim oblicima režima, u različitim stupnjevima i u različitim fazama karijere osobnog diktatora. U tom je smislu vrlo nalik na institucionalistički pristup shvaćanja osobne vladavine kao pitanja stupnja koji varira u odnosu između principala i agenta.

Drugi primjer upotrebe analogije s monarhijom politološki je pojam *predsjedničke monarhije*. Taj je termin skovan šezdesetih godina kako bi opisao sklonost osobnih diktatora u Trećem svijetu da institucionaliziraju osobnu vladavinu kao monarhistički položaj predsjednika republike (Brooker, 2000:147). Predsjednikovanje osobnih diktatora počelo je prevladavati u Africi i ubrzo je zauzelo istaknuto mjesto i u drugim dijelovima Trećeg svijeta, kao što su slučajevi predsjednika Suharta u Indoneziji, predsjednika Pinocheta u Čileu i predsjednika Asada u Siriji. Pojavilo se čak i u komunističkom svijetu s predsjednikom Castrom na Kubi, predsjedni-

kom Kim il Sungom u Sjevernoj Koreji i predsjednikom Ceausescuom u Rumunjskoj.

Komunistički diktatori u Trećem svijetu implicitno su bili "doživotni" predsjednički monarsi, a u nekim slučajevima naslijedio ih je član njihove obitelji kao novi predsjednik. Najnoviji je primjer Raul Castro koji je na mjestu predsjednika Kube naslijedio svoga starijeg brata Fidela kad se Fidel odlučio umiroviti zbog zdravstvenih razloga. Razmjerno nov primjer nasljeđivanja s oca na sina jest slučaj kad je Bašir Asad naslijedio položaj predsjednika Sirije od svoga oca Hafiza Asada 2000. Drugi razmjerno nov primjer nasljeđivanje s oca na sina jest Sjeverna Koreja, s tim da je King Jong-il preuzeo samo očevu stranku i vojne položaje, a preminulog Kim il-Sunga ostavio kao "vječnog predsjednika" zemlje.

Populistički oblik predsjedničke monarhije (v. okvir 6.3) povijesno je neuobičajen, ali je postao prisutniji od sedamdesetih do devedesetih godina kad je došlo do globalnog vala demokratizacije. Zapravo, sada kada je mnogo više zemalja demokratsko i manje podložno prisvajanju vlasti, predsjednička monarhija najvjerojatnije će se pojaviti u populističkom obliku. Populistička predsjednička monarhija nastaje tako što *izabrani* predsjednik osobno *protupravno* prisvoji vlast, što se u Latinskoj Americi dugo nazivalo *autogolpe* ili "samoudar" (v. okvir *Misappropriation of power* u Centru internetskih resursa).

Okvir 6.3. Luj-Napoleon kao "slika i prilika oca"

Luj-Napoleon Bonaparte, nećak Napoleona Bonaparte, pokazao se politički inovativnim kao i njegov stric time što je utro put novom tipu osobne diktature: "populističkoj" predsjedničkoj monarhiji. Luj-Napoleon bio je izabran za predsjednika Francuske nakon revolucije 1848. i tri godine kasnije krenuo je stopama svoga pokojnog strica uspostavivši osobnu diktaturu. No bila je to populistička, a ne vojna osobna diktatura, a uspostavljena je protupravnom prisvajanjem vlasti putem *autogolpe* (samoudara), a ne prisvajanjem vlasti vojnim udarom (v. okvir *Misappropriation of power* u Centru internetskih resursa). Nakon predsjedničkog *autogolpe*, Luj-Napoleon je zemlji dao novi ustav koji je trebalo odobriti plebiscitom/referendumom, a tijekom kratkog razdoblja u kojemu je zadržao republikanski naslov predsjednika stvorio je prototip populističkog oblika predsjedničke monarhije (v. McMillan, 1991:43-54). Taj je tip osobne diktature mnogo rjeđi od vojnog tipa kojemu je put utro njegov stric, ali se povremeno pronalazi u Latinskoj Americi, pri čemu je najistaknutiji primjer *autogolpe* predsjednika Vargasa u Brazilu i njegovo inovativno razdoblje populističke predsjedničke monarhije tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća (v. okvir *The Latin American connection* u Centru internetskih resursa).

sa). Protupravno prisvajanje vlasti obično se događa tijekom *demokratizacije* ili ubrzo nakon nje i vrlo je rijetko među starijim demokracijama, ali taj obrazac možda ne može ni opstati u demokratskome političkom ozračju 21. stoljeća.

Prema populistička predsjednička monarhija ne uključuje vojnu ili stranačku organizaciju, može se analizirati u terminima principala i agenta, kao obrat odnosa između *biračkog tijela* kao principala i izabranog predsjednika kao njegova agenta. Preokretanjem tog odnosa predsjednik pretvara biračko tijelo u sredstvo svoje osobne vladavine koje mu osigurava pravo na demokratsku legitimnost, a koju obično potvrđuje tako da bude ponovno izabran. Novi su izbori nedemokratski (v. tekst u nastavku o nekompetitivnim i polukompetitivnim izborima), ali populistički predsjednički monarh može biti istinski popularan u širokom sloju stanovništva.

Latinskoamerička tradicija *autogolpea* i populističkoga predsjedničkog monarha održala se devedesetih godina zahvaljujući Fujimoriju u Peruu i, kako bi rekli njegovi protivnici, Chávezu u Venezueli (v. okvir *The Latin American connection* u Centru internetskih resursa). Tada se populistička predsjednička monarhija obično češće nalazila i među 15 novih država koje su stvorene 1991. raspadom Sovjetskog Saveza. Čini se da je nekoliko tih zemalja evoluiralo u novu, sofisticiraniju verziju koja se temelji na postupnome ili "puzajućem" samoudaru i demokratskoj krinku koja se služi novom varijantom polukompetitivnih izbora (v. tekst u nastavku). Ipak, svaka verzija populističke predsjedničke monarhije po sebi je osjetljivija od osobne diktature vojnoga ili stranačkoga vođe zato što populistički predsjednički monarh nema moćnu organizacijsku potporu koju uživa vođa vojske ili snažne političke stranke.

Vojne ili stranačke organizacije imaju element političkog tereta koji je očitiji u dva tipa *organizacijske* nego osobne diktature – u vladavini vojske i vladavini jedne stranke. Često postoji i stanovito preklapanje sa slučajevima osobne diktature vođe neke organizacije zato što njegova osobna vladavina nastaje iz vlasti vojske ili stranačke organizacije na čijemu je čelu ili zajedno s njima. Preklapajući slučajevi obično se opisuju u terminima i organizacije vođe i njegove osobne vladavine, kao što se nacistička Njemačka opisivala i kao "Hitlerov režim" i kao "fašistički režim" ili, potpunije, "primjer fašističkog podtipa jednostranačke vladavine". A to je preklapanje samo jedna od mnogih komplikacija uključenih u analizu dvaju različitih tipova organizacijske vladavine: vojne i jednostranačke.

Vojna vlast

Vojna diktatura vrlo je očit slučaj vladavine "osobite" organizacije koja u ovom slučaju ima svoje odore, barake,

karijernu strukturu, pa čak i pravni sustav. Donekle čudi što nema još više vojnih diktatura, imajući u vidu Maoov poznati aforizam da "vlast proistječe iz pušane cijevi" i klasično esejističko pitanje "zašto vojska ne vlada svim zemljama?" Sedamdesete godine 20. stoljeća bile su vrijeme kad se činilo da je vojska doista uvelike na putu da zavlada, ako ne svakom zemljom na svijetu, onda makar svakom zemljom u Trećem svijetu. Nordlinger (1977:6) je istaknuo da je tijekom prethodnih trideset godina vojska intervenirala u više od dvije trećine tih zemalja i obnašala neki oblik vlasti u trećini njih. S druge strane, činilo se da je vojna vlast iznenađujuće nestabilan oblik režima s prosječnim životnim vijekom od nekoliko godina, a ne desetljeća (Nordlinger, 1977:139). Vojska je često prepuštala vlast civilima, obično održavanjem demokratskih izbora, bilo zato što nikad nije ni kanila dugo zadržati vlast bilo zato što je otkrila da institucionalni troškovi držanja vlasti pretežu nad koristima. Desetljećima duga vladavina vojske u Burmi/Mianmaru više je iznimka nego pravilo u svjetskoj povijesti vojnih režima. Svjetski val demokratizacije koji je počeo sredinom sedamdesetih godina nije samo uklonio većinu vojnih diktatura nego je i drastično smanjio broj vojnih intervencija u politiku.

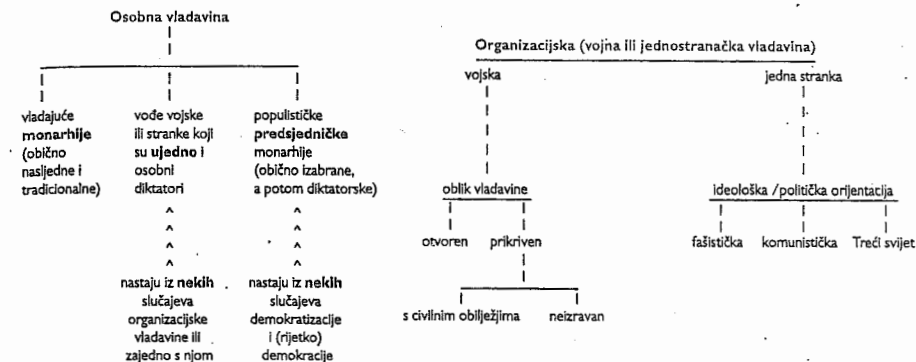
Vojna intervencija u politiku stvara nekoliko različitih strukturnih oblika vojne vladavine. Kako je istaknuo Finer (1976), postoje (1) *otvoreni oblici* vojne vladavine i (2) *prikriveni oblici* vojne vladavine koji obuhvaćaju (a) vladavinu kojoj je pridani civilni karakter ili (b) neizravnu vladavinu uz pomoć civilne vlade.

Otvorena vojna vladavina

Otvorena, neprikrivena vladavina vojske, to jest *otvorena vojna vladavina*, najočitija je kad vojni udar rezultira time da časnici oforme huntu kako bi djelovala kao *de facto* vrhovna vlast u zemlji (v. okvir *Military juntas* u Centru internetskih resursa) i imenuju sami sebe na ključne položaje u zakonitoj vlasti zemlje, bilo da je riječ o predsjedniku ili kabinetu ministara. No u nekim primjerima otvorene vojne diktature *nisu* uspostavljene hunte, a vladali su viši vojni časnici koji su držali ključne položaje u vlasti, osobito položaj predsjednika ili premijera. U tim slučajevima najviši vojni časnici mogu imati ambicije da postane osobni diktator i ne želi da ga ograničava hunta koja može postati vrlo institucionalizirano sredstvo predstavljanja vojske i njezine organizacijske diktature.

Prikrivena vojna vladavina (vojna vladavina kojoj je pridani civilni karakter ili neizravna vladavina vojske)

U *prikrivenoj vojnoj vladavini* vladavina vojske prikriva se tako da se režimu pridani civilni karakter ili da zakuli-

ki podtip i podtip Trećeg svijeta povijesno su prilično brojni, a komunistički je tip uspio izbjeći da bude iskorišten.

Komunistički podtip

Komunistički režim povijesno je najvažniji i najbrojniji podtip. On je doveo do stvaranja jedne od supersila 20. stoljeća, sada pokojnoga Sovjetskog Saveza, a čini se da može dovesti i do stvaranja druge supersile u 21. stoljeću, ako Kina zadrži stopu privrednog napretka i komunističku jednostranačku vladavinu. Na brojčanom vrhuncu osamdesetih godina 20. stoljeća bilo je dvadesetak režima koji su prihvaćali temeljnu komunističku ideologiju marksizma-lenjinizma (Holmes, 1986:viii). No oko trećine tih režima bile su zapravo osobne diktature vojnih vođa i/ili su se služili marksizmom-lenjinizmom samo kao ideološkom fasadom i simboličkim polaganjem prava na legitimnost. Čak je i među glavnim primjerima komunističkog režima bilo slučajeva osobne vladavine stranačkog vođe, među kojima se ističu Fidel Castro na Kubi i Kim Il-Sung u Sjevernoj Koreji, zbog čega je ostalo manje od desetak "istinskih" slučajeva organizacijske vladavine komunističke partije. Kasnih osamdesetih i ranih devedesetih godina urušilo se toliko komunističkih režima da su preživjele samo tri takve organizacijske diktature – Kina, Vijetnam i Laos.

Podtip "Treći svijet"

Podtip "Treći svijet" rezidualna je kategorija s raznovrtnom zbirkom primjera. Njezina je najznačajnija podskupina desetak "afričkih jednostranačkih država" koje su nastale nakon dekolonizacije od britanskoga i francuskoga carstva u Africi od četrdesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća. Tijekom tranzicijskoga razdoblja dekolonizacije svaka je vladajuća stranka pobijedila na izborima i nastavila protupravno prisvajati vlast nakon što je zemlja postala neovisna – uspostavljajući zakonsku ili *de facto* jednostranačku državu. No afrički primjeri jednostranačke vladavine ubrzo su zbačeni vojnim udarima ili je vođa stranke postao osobni diktator, obično u obliku predsjedničkog monarha. Većina osobnih diktatura opstala je cijeli jedan naraštaj prije no što ju je uklonio val demokratizacije koji je zahvatio Afriku devedesetih godina.

Ima slučajeva jednostranačke vladavine u Trećem svijetu i izvan Afrike. Možda se najpoznatiji slučaj pojavio na Bliskom istoku u obliku batističkog režima što ga je uspostavio Sadam Husein. Batističku jednostranačku državu stvorio je vojni osobni diktator šezdesetih godina i ona je postala temelj na kojemu je sedamdesetih godina administrator civilne stran-

ke Sadam Husein uspostavio jednostranačku vladavinu, da bi osamdesetih godina nastojao stvoriti osobnu diktaturu Staljinova stila. Tri istaknuta primjera jednostranačke vladavine u Latinskoj Americi bili su vladavina Stranke institucionalizirane revolucije (PRI) u Meksiku od četrdesetih do devedesetih godina, Nacionalnoga revolucionarnog pokreta (MNR) u Boliviji pedesetih godina i sandinisti u Nikaragvi osamdesetih godina, koji su bili ideološki najljepiji od ta tri revolucionarna režima. Pokazalo se da su oni manje osjetljivi od afričkih jednostranačkih država na pretvaranje u osobne diktature. A meksički PRI razvio je jedinstven sustav postavljanja privremenih predsjedničkih monarha, pri čemu je svakom predsjedniku bio dopušten određen stupanj osobne vladavine, ali samo u jednome šestogodišnjem mandatu.

KLJUČNE TOČKE

- Vladajući monarh jest osobni vladar, ali je simbolični monarh ustavni poglavar države.
- Diktatura neke organizacije, kao što su vojska ili stranka, često se pretvara u osobnu vladavinu vođe organizacije.
- Diktatura može proisteci iz vojnoga ili revolucionarnog preuzimanja vlasti ili tako da neka izabrana stranka ili pojedinac protupravno prisvoje vlast.

Zašto vladaju?

Autoritarni režimi ne tvrde da je "moć pravo" ili da bi se onima koji vladaju trebalo pokoravati samo zbog straha od kazni koje se nameću za neposluš. Čak i najtranskij i i najsuroviji režimi tvrde da obavljaju *legitimnu vlast* koja im daje pravo da vladaju, a njihovim podanicima *dužnost* – moralnu obvezu – da se pokoravaju. Kad autoritarni režimi sami sebi postave retoričko pitanje "zašto vladamo?", već imaju spreman odgovor, neovisno o tome koliko on bio sumnjiv ili samosvrhovit, a koji proglašava njihovo pravo na vlast, a time i dužnost onih kojima se vlada da se pokoravaju. Primjerice, moderni autoritarni režimi donekle polažu pravo na *zakonsku* legitimnost, tražeći pravno opravdanje i temelj svojoj vladavini. Osim toga, postoje i (1) polaganje prava na vjersku ili ideološku legitimnost i/ili (2) polaganje prava na demokratsku legitimnost. Prema režimu, oni kojima se vlada stoga nemaju razloga za prigovor ako je njihova poslušnost pojačana strahom i različitim kontrolnim mehanizmima autoritarnog režima (v. tekst "Kako vladaju?").

Vjersko i ideološko polaganje prava na legitimnost

Religija

Vjersko polaganje prava na legitimnu vlast povijesno je najuobičajenije, ali je danas razmjerno rijetko i nalazi se samo na Bliskom istoku i u gradu Vatikanu. Vjersko polaganje prava na legitimnost povezano je s monarhijama više od tisuću godina, pri čemu su možda najpoznatije krunidbe europskih monarha pomazanjem i njihovo polaganje prava na vlast "milošću Božjom" ili "božanskim pravom kraljeva". Religiju još uvijek upotrebljavaju neke suvremene vladajuće monarhije kako bi poduprile svoju legitimnost, kao što je savez saudijske monarhije s islamskim vahabijjskim pokretom (Anderson, 1991).

Vjersko polaganje prava na legitimnost ponovno se pojavilo u novom obliku s iranskom revolucijom 1979. kad je uspostavljena samoproglašena Islamska Republika (Brooker, 1997, pogl. 9). Novi je ustav uključivao nekoliko vjerskih elemenata, kao što je Vijeće čuvara čija je uloga podrazumijevala (1) pravo veta na svaki prijedlog zakona izabranog parlamenta koji nije u skladu s islamskim pravom i (2) ocjenjivanje islamskih kvalifikacija kandidata za izborne javne položaje – što su čuvari činili na konzervativan način koji je ograničavao izbor kandidata od strane birača na režimskim polukompetitivnim izborima (v. tekst u nastavku). Ustav je uključivao novu javnu dužnost "vrhovnoga vjerskog suca i vođe revolucije" koji je ustavno imao viši rang od izabranog predsjednika republike. Ta nova javna dužnost oblikovana je za vjerskoga i političkog vođu revolucije iz 1979. ajatolaha Homeinija, i na Zapadu se često opisuje kao položaj "duhovnoga vođe" ili "vrhovnog vođe". Nakon Homeinijeve smrti 1989. položaj i njegove duhovne odgovornosti preneseni su na drugoga politički aktivnog člana šijitskog klera, ajatolaha Hamneja, na nešto što izgleda kao još jedno doživotno imenovanje.

Ideologija

Tijekom 20. stoljeća polaganje prava na legitimnost utemeljeno na religiji uglavnom je "zamijenjeno" polaganjem prava utemeljena na ideologiji. Ideologije su se kretale od sustavnoga i sveobuhvatnog komunističkog marksizma-lenjinizma do pritužbi i težnji latinoameričkog populizma (v. okvir *Latin American connection* u Centru internetskih resursa). No sve su ideologije slične religiji po tome što neke stvari smatraju svetima, čak i onda kada su ideologije zaokupljenije "ovosvjetskim", a ne "onosvjetskim" pitanjima te idejama, ciljevima i načelima, a ne obredima i simbolima. Ideologiji obično nedostaju društvena prisutnost i utjecaj etabliranih religija kao što su kršćanstvo ili islam, koje imaju i mrežu crkava ili džamija čije osoblje čini profesionalni kler koji

je stručan za održavanje i propagiranje religije. Dakle, da bi ideologija bila jednako djelotvorna kao te religije u osiguravanju temelja legitimnosti autoritarnog režima, "njezin" joj režim treba dati sličnu društvenu prisutnost i utjecaj – upotrebom masovnih medija, obrazovnog sustava i organizacija za mobiliziranje masa, kao što su službena režimska stranka, pokret mladeži i sindikati.

Ulaganje vremena i energije može biti prihvatljivo ideološki usmjerenom diktaturi, kao što je Hitlerov nacistički režim, koja već ima primjenjivu ideologiju i političku stranku. No diktatura koju ne usmjerava ideologija može se osujetiti na trošak tog ulaganja (a možda i na mogućnost da se ideološka pitanja uzimaju u obzir u kreiranju politika). Ona može biti, umjesto toga, sklonija izbjegavanju ideološkog polaganja prava na legitimnost, kako to čine mnogi vojni režimi, ili usvojiti puku nominalnu ideologiju koja osigurava simbolično pravo na legitimnost. Ideološka raznolikost autoritarnih režima stoga ne obuhvaća samo sadržaj njihovih ideologija nego i činjenicu da se mnoge od tih ideologija ne uzimaju ozbiljno i da se mnogi vojni režimi nikad ne zamaraju čak ni s nominalnom ideologijom.

Drugi je izvor raznolikosti to što ideološko polaganje prava na legitimiranje vlasti ima različite *oblike*. Postoji ideološko polaganje prava na legitimnost u:

- osobnom smislu, kad vođe kao ideolozi polažu pravo na proročku legitimnost;
- organizacijskom smislu, kad stranke ili vojske polažu ideološko pravo da vladaju;
- vizionarskome ili programskom smislu režima koji tvrdi da mu ciljevi i načela koji su zajamčeni u njegovoj ideologiji daju pravo da vlada.⁴

Često postoji stanovit preklapanje vizionarskih, organizacijskih i osobnih oblika ideološkog polaganja prava na legitimnost. Najbolji je primjer to što marksističko-lenjinistička ideologija komunističkih režima daje organizacijski oblik pomoću svoje doktrine partijskog vodstva (v. tekst u nastavku), kao što daje i vizionarski oblik (v. okvir 6.4). A neki osobni komunistički diktatori nastoje ostvariti proročki oblik iznoseći novu interpretaciju marksizma-lenjinizma, kao što je slučaj oca i sina u Kim Il-Sunga i Kim Jong-lla u Sjevernoj Koreji.

Organizacijski oblik u kojemu komunistička ideologija polaže pravo na legitimnost jest Lenjinova teorija partijskog vodstva – komunističke partije kao "avangarde" revolucionarne stranke. Nakon što je Lenjinova marksistička "avangardna stranka proletarijata (radničke klase)" konsolidirala svoju vlast koju je osvojila revolucijom u Rusiji 1917, on je proglasio da ta stranka ne bi trebala predvoditi proletarijat samo u revoluciju nego i nakon revolucije. Mnogi komunistički režimi koji su nastali u 20. stoljeću prihvatili su to ideološko opravdanje jednostranačke vladavine kao dio svoje posvećenosti

Okvir 6.4. Komunistička ideološka vizija i kineska ekonomska praksa

Komunistička ideologija

Komunistička ideologija daje najšire primjenjivan vizionarski ili programski oblik legitimnosti. Brzi privredni rast smatra se svetim ciljem zato što on proizvodi materijalno obilje koje je potrebno za predviđeni prijelaz u puno i besklasno komunističko društvo.

Staljinov utjecaj

Nakon Staljinova prvoga petogodišnjeg plana, komunisti su smatrali da prijelazna "socijalistička" faza vodi u puni komunizam, što zahtijeva privredu koju planira država i koja je uvelike u državnom vlasništvu. Urbana ekonomija industrije i trgovine postaje vlasništvo države, dok se poljoprivreda organizira u goleme "kolektivne" farme (koje su u vlasništvu seljaka i u kojima kooperativno rade tisuće seljaka).

Novi pragmatizam

Osamdesetih godina postmaoistički kineski komunistički režim uveo je pragmatičnu reinterpretaciju komunističkog pri-

stupa ekonomiji. Nova ekonomska doktrina "Socijalizam s kineskim obilježjima" tvrdila je da su kapitalističke ekonomske metode učinkovitiji način postizanja brzoga privrednog rasta koji je potreban za prijelaznoj socijalističkoj fazi napredovanja prema punom komunizmu. Režim je, ustvari, počeo sve više prelaziti na tržišnu privredu sa sve većim brojem privatnih poduzeća i privatnog vlasništva (osim zemlje, koja se mogla iznajmljivati). Nadalje, ekonomski naglasak sa staljinističke usredotočenosti na tešku industriju najprije se premjestio na poljoprivredu, a potom sve više na potrošače i izvozne sektore privrede.

Dug prijelaz u potpuni komunizam?

Koncepcija posebnoga "kineskog puta" dopunjena je 1987. novom teorijom "primarne" faze socijalizma. Glavni srednjoročni cilj bilo je podizanje životnog standarda i razvoj proizvodnih snaga – kapitalističkim metodama. Kasnije se sugeriralo da će Kina ostati u toj primarnoj fazi socijalizma koji je nalik na kapitalizam sto godina!

marksizmu-lenjinizmu. Osim toga, nekoliko nekomunističkih stranaka i režima kombiniralo je lenjinističku doktrinu partijskog vodstva s *nemarksiističkim* socijalističkim i nacionalističkim doktrinama, kao što je slučaj s batističkim strankama u Siriji i Iraku. Tako je Lenjinova poslijerevolucionarna inovacija postala najprimjenjivija upotreba ideološkog polaganja prava na legitimnost u 20. stoljeću.

Kad su šezdesetih godina nastale afričke jednostranačke države, pojavilo i nelenjinističko opravdanje jednostranačke vladavine. Postojale su različite struje njihove jednostranačke ideologije, kao što je pozivanje na afričke tradicije konsenzusne demokracije i napad na sklonost višestranačke demokracije da pogorša etničke i plemenske razlike (Brooker, 2000:110). No snažna "lokalna privlačnost" te ideologije smanjila je njezin izvozni potencijal u druge dijelove Trećeg svijeta, a čak je i u Africi od sedamdesetih do osamdesetih godina bila zasjenjena marksizmom-lenjinizmom.

Među rijetkim pokušajima ideološkog opravdanja vojne vladavine nije bilo ekvivalenta lenjinizmu. Voda vojnog udara protiv egipatske monarhije 1952. pukovnik Naser, tvrdio je u donekle lenjinističkom stilu da egipatska vojska djeluje kao privremena i tranzicijska "avangarda revolucije".⁵ No Naserovo ideološko opravdanje vojne vladavine nisu prihvatili drugi izvršitelji puča u zemlji, osim pukovnika Gadafija koji je oponašao Nasera kad je 1969. zbio libijsku monarhiju. Još je ne-utjecajniji vojni ekvivalent lenjinizma bila indonezijska ideologija "dvostruke funkcije" vojske od šezdesetih do devedesetih godina koja je tvrdila da vojska ima trajnu političko-društvenu i vojnu funkciju. Vojske su obično

zapravo oprezne prema svakoj ideologiji i sklonije su tome da izražavaju samo ideološku predanost uvođenju ili obnovi demokracije.

"Demokratsko" polaganje prava na legitimnost

Od vremena plebiscita Napoleona Bonaparte a većina je diktatura tražila neki oblik demokratske legitimnosti. Katkad je ona popimala ideološki oblik tvrdnje da je to poseban ili nadmoćan tip demokracije, kao što je tvrdnja komunističkog režima da je on "proleterska demokracija" i tvrdnja afričke jednostranačke države da je riječ o "afričkoj demokraciji". Čak su i fašistički i nacistički režim tvrdili da su "autoritativna demokracija" i "njemačka demokracija".

Polaganje prava na demokratsku legitimnost uvijek ima neki institucionalni oblik. Pojavljuje se zahtjev za korištenjem demokratskih institucija, kao što je izabrani parlament ili predsjednik, ili pripremanjem za njihovo uvođenje ili ponovno uvođenje. Posljednji slučaj obično se pojavljuje nakon što vojska preuzme vlast od, kako ona tvrdi, nedemokratske, korumpirane ili nekompetentne vlasti. Vojska potom obično brzo uvjerava međunarodnu i domaću publiku da je vojna vladavina samo privremena i da priprema put za (ponovno) uvođenje demokracije, kao što je izrada novog ustava i briga da novi izbori budu istinski demokratski, "slobodni i poštenu".

Nasuprot tome, zahtjev za korištenjem demokratskih institucija zapravo osigurava, a ne obećava, izabrani parlament ili predsjednika, ali zasigurno ne postoji interes

za istinski demokratske izbore. Čak je i Hitler zadržao jednu verziju demokratskog parlamenta svoje zemlje, Njemački Reichstag, kako bi imao dostatno značajnu publiku za jedan važan govor, dok su svi komunistički režimi zadržali ili uspostavili izabrane parlamente kako bi oni rutinski odobravali režimske zakone. Fašistički i komunistički parlamenti "birani" su na nekompetitivnim izborima, koji su katkad opisivani kao plebiscitarni izbori ili izbori s jednim kandidatom, a na kojima se biranim dade mogućnost "izbora" tako da odobre ili odbace samo jednoga službenog kandidata ili listu kandidata (ako je riječ o razmjernim izborima).

Polukompetitivni izbori sofisticirani su od nekompetitivnih izbora i daju vjerodostojnije pravo na demokratsku legitimnost. Latinska Amerika nekoć je bila utvrda polukompetitivnih izbora, ali je svjetski val demokratizacije od sedamdesetih do devedesetih godina 20. stoljeća uzrokovao njihov nestanak u toj regiji i širenje u druge regije u svijetu u kojima su ih autoritarni režimi brzo usvajali prilagođavajući se promjeni političkog ozračja u svijetu. Polukompetitivni izbori demokratski su vjerodostojniji od nekompetitivnih izbora zato što omogućuju stanovito izborno natjecanje među strankama, premda to, dakako, nije "slobodno i pošteno" natjecanje, a režim će se pobrinuti svim nužnim sredstvima da na izborima pobijedi njegova službena stranka ili kandidat. Nova i, možda, vjerodostojnija varijanta polukompetitivnih izbora pojavila se u nekoliko od petnaest novih država koje su stvorene 1991. raspadom Sovetskog Saveza. Ta se varijanta ponaša prema oporbenim strankama i kandidatima na način koji je uobičajen za polukompetitivne izbore, ali umjesto jedne službene stranke ima dvije ili više poluslužbenih stranaka koje se međusobno natječu za mjesta u parlamentu, dok jedinstveno podupiru polukompetitivno izabranoga i "nadstranačkog" populističkog predsjedničkog monarha zemlje (v. Brooker, 2009, pogl. 8).

KLJUČNE TOČKE

- Autoritarni režimi tvrde da imaju legitimnu vlast, to jest pravo da vladaju.
- Diktature tvrde da su jedan oblik demokracije ili da pripremaju put za demokraciju.
- Održavanje izbora znak je lukave diktature, a ne istinske demokracije, ako su ti izbori nekompetitivni ili polukompetitivni.

Kako vladaju?

U ovom se odjeljku bavimo strukturom i procesima vladavine (kontrole) autoritarnih režima i posebnih rezultata njihove vladavine (javnih politika). U njemu se

opisuje i najekstremniji način na koji vladaju diktature, a koji politički znanstvenici obično nazivaju *totalitarizmom*. Malo je autoritarnih režima pokušalo biti tako ekstremno, ali sam pojam "totalitarnog" režima naveo je političke znanstvenike da razviju pojam "autoritarizma" koji opisuje manje ekstreman, uobičajen način autoritarne vladavine, kao što je vladavina pomoću represije i cenzure opozicije umjesto nastojanja da se ljudi preobrate na njihov način mišljanja.

Totalitarizam i autoritarizam

Totalitarizam

Izraz "totalitarizam" prvi je put populariziran dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća kad je Mussolini opisao fašističku državu kao totalitarnu u tom smislu da je "sve u državi, ništa nije izvan države i ništa nije protiv države" (v. Brooker, 2000:8). Kad su nakon Drugoga svjetskog rata taj izraz usvojili politički znanstvenici, počeli su ga primjenjivati šire tako da je uključivao i Hitlerov nacistički režim, pa čak i Staljinov komunistički režim u Sovjetskom Savezu. Povremeno se primjenjivao i na nove komunističke režime koji su nastali u Kini, Sjevernoj Koreji i Istočnoj Europi. Prvi naraštaj politoloških teoretičara totalitarizma (posebice Arendt, Friedrich i Brzezinski) opisao ga je kao nov i vrlo ambiciozan tip diktature, za razliku od prethodnih tipova, on je nastojao preobraziti prirodu ljudi "totalitarnom" organizacijom svih aspekata života i službenom ideologijom koja nije samo opravdavala i usmjeravala preobrazbu ljudske prirode, nego je osiguravala i psihološka sredstva za njezinu provedbu (Brooker, 2000, pogl. 1). Nadalje, unutarnju ideološku kontrolu "srca i uma" pomagale su izvanjske kontrole koje su primjenjivale režimska stranka i druge organizacije, a osobito "teror" koji je provodila tajna policija.

Teoretičari prve generacije nisu naglašavali ulogu ideološke indoktrinacije onoliko koliko se moglo očekivati od teorija koje su isticale kontrolu totalitarnog režima nad mišljenjem i djelovanjem. Možda se taj nedostatak naglasaka na ideološkoj indoktrinaciji može pripisati činjenici da ni ti teoretičari ni režimi koje su razmatrali nisu bili dio televizijske ere. Dakako, bilo je drugih oblika masovnih medija, kao što su radio ili novine, koji su bili dostupni režimu za indoktrinaciju (o političkoj komunikaciji v. pogl. 19). Ipak, činilo se da se totalitarni režimi manje oslanjaju na tehnološka nego na društvena ili organizacijska sredstva indoktrinacije kao, primjerice, na okupljanje stanovništva u masovne organizacije za mladež, radnike, aktivnosti u slobodno vrijeme i tako dalje.

Rani teoretičari totalitarizma bili su skloniji tome da se usredotoče na ulogu ideološki nadahnutog vodstva, a osobito Hitlerove i Staljinove figure vođe koji je

proročanski tumač i kojega usmjerava ideologija. Neki teoretičari prve generacije i svi teoretičari druge generacije morali su iznova ocjenjivati čimbenik "vođe" i druge aspekte pojma totalitarizma kad poststalinističko vodstvo Sovjetskog Saveza nije samo okončalo vladavinu terora tajne policije nego je i kritiziralo Staljinovu osobnu vladavinu, optužujući ga da je uspostavio "kult ličnosti". Štoviše, šezdesetih godina povijesna su istraživanja počela pokazivati da Hitlerov i Staljinov režim nije uspio ostvariti totalnu kontrolu nad djelovanjem, a kamoli mišljenjem, te da se pojam totalitarizma može primijeniti samo na težnje ili ciljeve tih režima, a ne na njihova stvarna "dostignuća". Zapravo se sada čini da je nekoliko kasnijih diktatura, kao što je komunistički režim u Sjevernoj Koreji, bolji primjer totalitarizma i njegova ekstremističkog načina vladanja.

Autoritarizam

Razliku između totalitarnog načina vladanja i standardnog načina vladanja autoritarnih režima rasvijetlio je sofisticirani pojam autoritarizma koji je šezdesetih godina 20. stoljeća razvio Linz (Linz, 1970). On je opisao četiri određujuća elementa ili obilježja autoritarizma

koja su ocrtavala nešto mnogo neekstremnije od totalitarizma:

- postojanje ograničenoga političkog pluralizma;
- nepostojanje ideologije koja je razrađena i/ili se primjenjuje kao vodič režimu;
- nepostojanje intenzivne ili ekstenzivne političke mobilizacije;
- predvidivo ograničeno, a ne proizvoljno ili diskrecijsko vodstvo male skupine ili nekog pojedinca (tradicionalne monarhije bile su isključene iz njegova pojma autoritarizma).

Ta četiri obilježja prisutna su u velikoj većini diktatura, neovisno o tome je li diktatura osobna, vojna ili jednostranačka. Linz je zapravo upozorio na to da se čak i totalitarni režimi naposljetku mogu razviti u nešto što više izgleda poput autoritarnog režima. Kasnije je skovao termin "posttotalitarno" kako bi opisao taj razvoj i omogućio veću diferencijaciju i kategorizaciju unutar vrlo široko primjenjivog pojma autoritarizma (Linz i Stepan, 1996).

Okvir 6.5. Fašističke totalitarne vođe

Fašistička Italija

Podrijetlo

Mussolini je 1922. predvodio militarističku, radikalno desničarsku fašističku stranku u pokušaju "revolucionarnog" puča. Marš na Rim, koji je doveo do toga da talijanski kralj imenuje Mussolinija svojim ustavno legitimnim premijerom.

Konsolidacija

Mussoliniju je trebalo nekoliko godina da ono što je ostalo od demokracije u Italiji pretvori u jednostranačku državu. Položaj premijera pretvorio je u moćniji položaj "šefa vlade" i obrnuo odnos između principala i agenta koji je postojao između njega i fašističke stranke, koja je svedena na podređenu ulogu asistiranja novoj "fašističkoj državi".

Osobna vladavina

Već tridesetih godina Mussolini je očito bio osobni diktator kao Duce (vođa) Italije. Njegov osobni propagandni kult postao je toliko istaknut da se činilo da je *mussolinismo* zasjenio fašističku ideologiju i ideološki nadahnuće inovacije kao što je ekonomska politika "korporativističke države". No Mussolini nije nikad zamijenio kralja kao državnog poglavara te ga je on otpustio 1943. kad su saveznici izvršili invaziju na Italiju i kad je izgledalo da će sigurno pobijediti u ratu.

Nacistička Njemačka

Podrijetlo

Fašistička nacistička stranka došla je na vlast u Njemačkoj nakon niza sve većih izbornih uspjeha ranih tridesetih godina kad je zemlja patila od društvenih i ekonomskih posljedica velike depresije.

Konsolidacija

Kako su nacisti postali najveća stranka u parlamentu, predsjednik je početkom 1933. imenovao Hitlera na položaj šefa vlade. Hitleru je trebalo samo nekoliko mjeseci da preuzme zakonodavne ovlasti parlamenta i uspostavi jednostranačku državu.

Osobna vladavina

Hitlerova osobna vladavina postala je apsolutistička 1934. pod njegovim novim zakonskim naslovom *Führer* (vođa) u kojemu je kombinirao ovlasti šefa države i vlade. To je bilo praćeno osobnom prisegom vjernosti svih pripadnika vojske, kao i državnih službenika, policije, pa čak i pravosuđa. Kao i Mussolini, imao je moć da svoju zemlju povede u ideološki potaknut rat u kojemu nije mogao pobijediti, a koji je doveo do kraja njegova režima.

Provedba kontrole

I totalitarizam i autoritarizam primjenjuju niz kontrolnih mehanizama kako bi se pobrinuli za poslušnost režimu čak i kada njegovo polaganje pravo na legitimnost nije djelotvorno. Kontrola se provodi praćenjem i namećanjem političke lojalnosti, kao i primjenom režimskih javnih politika.

Najdjelotvorniji kontrolni mehanizam jest snaga kompetentne političke ili "tajne" policije. Ovisno o režimu i okolnostima, metode političke policije sastoje se od (1) prikupljanja informacija, koje se kreće od upotrebe mučenja i informatora do pukoga elektronskog nadzora, i (2) kažnjavanja, koje se kreće od smaknuća ili "nestanka" do pukog okončanja karijernih izgleda neke osobe. Vjerojatnije je da totalitarizam, a ne autoritarizam, uključuje ekstremne metode političke policije, ali ih može upotrijebiti svaka diktatura na vrhuncu razdoblja represije (v. Brooker, 2000:112-113). U razdobljima ekstremne represije politička policija može biti toliko zaokupljena *potencijalnom*, kao i *stvarnom* nelojalnošću ili neposlušnom da se "teroriziraju" čak i politički pouzdani dijelovi stanovništva represivnim metodama i očitom arbitrarnošću.

Vojni režim ima posebne kontrolne mehanizme, a ističu se hunta i proglašavanje izvanrednog stanja. U potonjemu se policijske i pravosudne ovlasti daju vojsci, koja može upotrijebiti vojnike da uvedu red i kontrolira društvo na ulicama i na selu. Hunta (v. okvir *Military juntas* u Centru internetskih resursa) se može iskoristiti da kontrolira predsjedničke ili ministarske vlade vojnog režima te da bude protuteža civilnom utjecaju na vladu i unutar vlade (onoliko često koliko se režim koristi politički pouzdanim civilima da popuni mjesta u kabinetu, osobito stručne položaje kao što su ministar financija ili ministar zdravlja). Nekolicina vojnih režima dodatno je proširila kontrolu nad državom postavljanjem vojnih časnika na važne položaje u javnoj službi i regionalnoj ili čak lokalnoj vlasti.

Vojska može upotrijebiti i političku stranku kao sredstvo proširenja kontrole nad državom i društvom. No službena stranka vojske ponajprije je zaokupljena mobiliziranjem izborne potpore za kandidate koje podržava vojska, ako ta stranka pridonosi strategiji pridavanja civilnog karaktera državi kao prikrivanja vojne vladavine iza fasade "demokracije". Nadalje, katkad se vojni kontrolni mehanizmi koriste da se uspostavi ili ojača *osobna* vojna diktatura, kao u slučaju generala Franca od četrdesetih do sedamdesetih godina u španjolskoj ili generala Pinocheta sedamdesetih i osamdesetih godina u Čileu.

Posebni kontrolni mehanizmi jednostranačke vladavine temelje se na upotrebi političke stranke za kontrolu države i društva. Od Lenjinovih vremena komunistički su režimi predvodili na putu nastojanja da se ostvari

snažna i široka stranačka kontrola. Partijski politburo ekvivalent je hunte i djeluje kao *de facto* vlada neke zemlje, pri čemu se njegove odluke prenose na zakonsku vladu države, vijeće ministara, kako bi ih ona implementirala.⁶ Stranka se koristi i svojim brojnim članstvom u javnoj službi i vojsci kako bi osigurala provedbu javnih politika. Članovi stranke nadziru implementaciju politika i političku lojalnost, dok stranački dužnosti daju "uputstva" javnim služenicima o tome kako implementirati stranačke politike – ustvari, regionalni i okružni stranački vođe često su *de facto* upravljači svojih područja. No slučajevi jednostranačke vladavine u Trećem svijetu rijetko su usvajali komunističku praksu snažne i široke stranačke kontrole; primjerice, stranački odbori ne djeluju često kao *de facto* vlada zemlje koja je nalik na huntu. Što se tiče dva spomenuta fašistička režima, njihovi kontrolni mehanizmi, koji su bili razmjerno slabo zasnovani na stranci, bili su usredotočeni na održavanje osobne diktature vođe stranke. A upravo je osobna diktatura vođe fašističke stranke stvorila najozloglašeniji kontrolni mehanizam u povijesti, naime Hitlerove SS snage za zaštitu njegove osobne sigurnosti i strašnu političku policiju Gestapo.

Javne politike

Premda se stvaranje politika u autoritarnom režimu može znatno razlikovati od onoga u demokraciji (v. pogl. 20), mnoge javne politike koje implementiraju autoritarni režimi slične su onima u demokracijama. Primjerice, kanalizacijski sustavi i prometna regulacija teško da će u diktaturi biti znatno drukčiji nego u demokraciji. Točno je da autoritarni režimi općenito interveniraju u privredu i društvo više nego demokracije, ali ne čini se valjanim ili korisnim utvrditi da je interveniranje u privredu ili društvo tipično "autoritarno", a ne "demokratska" politika. Slično tome, autoritarni režimi obično raspodjeljuju više materijalnih i ljudskih resursa u svoje vojne i sigurnosne snage nego demokracije, ali ne čini se prikladnim odluku neke demokracije da poveća rashode za svoje protuterorističke sigurnosne snage označiti tipično "autoritarnom", a ne "demokratskom" politikom.

Ključno je stoga pitanje imaju li autoritarni režimi posebne javne politike. Implementira li jedan ili više tih režima neku socijalnu, ekonomsku ili vanjsku politiku kakvu demokracije nisu nikad implementirale, a možda nisu ni razmišljale o njima? Nekoliko je notornih jednokratnih primjera posebnosti: protusemitski genocid i rasistički imperijalizam za osiguranje "životnog prostora" nacističke Njemačke; besćutna kolektivizacija poljoprivrede koja je proizvela glad u Staljinovu Sovjetskom Savezu; pogreške Velikog skoka naprijed koji su proizvele glad u Maovoj Kini i potom njezin ideološki lov na vještice u kulturnoj revoluciji; ubilačka deurbanizacija

kambodžanskog društva u Pol Potovu komunističkom režimu sedamdesetih godina.

Osim tih krajnosti, još je nekoliko skupina autoritarnih režima kojima su bile zajedničke posebne javne politike. Najpoznatiji je primjer poseban i zajednički pristup *ekonomskoj* politici staljinističkih komunističkih režima, koji je stvorio karakterističnu "komunističku" ekonomsku strukturu: centralno planirane privrede i državno/kolektivno vlasništvo u privredi (v. okvir 6.4). No staljinističku ekonomsku strukturu odbacili su Kina i Vijetnam osamdesetih godina u korist tržišne privrede i nekih oblika privatizacije, te ona nije više karakteristična za ono malo preživjelih komunističkih režima. Uočljiv primjer posebna pristupa *socijalnoj* politici jest seksizam dvaju fašističkih režima i nekih bliskoistočnih režima. No seksizam potonjih razlikuje se od seksizma dvaju fašističkih režima koji je bio povezan s militarizmom i s rasističkom eugenikom u nacističkoj Njemačkoj. Možda je najkorisniji zaključak koji se može izvesti o javnim politikama autoritarnih režima to da su one općenito različite, ali i ekstremnije i bešćutnije od javnih politika u demokracijama.

KLJUČNE TOČKE

- Totalitarizam teži totalnoj kontroli, uključujući i kontrolu mišljenja, ali je to povijesno rijedak oblik diktature.
- Autoritarni režimi koriste razne kontrolne mehanizme, kao što je politička ili tajna policija, kojima se prati i nameće poslušnost.
- Autoritarni režimi razlikuju se prema svojim javnim politikama, kao i prema ideologiji i institucijama.

Zaključak

Najsigurniji način izvođenja zaključaka o prošlosti i budućnosti autoritarnih režima jest prikaz dviju različitih perspektiva: (1) interpretacije o iskorjenjivanju i (2) interpretacije o evoluciji. *Interpretacija o iskorjenjivanju*

tvrdi da su autoritarni režimi politički dinosauri u svijetu u kojemu političko ozračje jasno favorizira demokraciju. Ona priznaje da autoritarni režimi pokazuju veliku sposobnost da evoluiraju u nove vrste i podvrste, kao što su u 19. i 20. stoljeću evoluirali različiti oblici organizacijske i osobne diktature kako bi zamijenili nasljednu monarhiju kao glavnu vrstu autoritarnog režima. No interpretacija o iskorjenjivanju prikazuje ta dva stoljeća različitih prilagodbi na promjenjivo političko ozračje kao dramatično, ali u konačnici jalovo odgađanje iskorjenjivanja.

Interpretacija o evoluciji služi se analogijom sa zoologijom na znatno drukčiji način. Prvo, ona upućuje na kontinuiran opstanak nekih vrsta reptila, kao što su krokodili, koji se čine "primitivnijima" od dinosaura i zasigurno su se razvili prije ili tijekom doba dinosaura. Kontinuiran opstanak tih vrsta ističe kompleksnost zoološke evolucije i upućuje na to da čak i prvobitan oblik autoritarnog režima, kao što je vladajuća monarhija, može imati bolje izgleda za opstanak u 21. stoljeću nego što se čini na prvi pogled. Drugo, interpretacija o evoluciji ističe da su navodno iskorijenjeni dinosauri ustvari preživjeli te da zapravo uspijevaju evoluirajući u vrlo različitu skupinu vrsta – ptice – kojima nedostaje strašan vanjski izgled nekog raptora ili *tyrannosaurus rex*, te da stvaraju tako privlačne vrste kao što su mudra stara sova i prekrasni paun. Slično tome, autoritarni režimi mogu itekako preživjeti, pa čak i napredovati u 21. stoljeću, zahvaljujući procesu stalne evolucije. Već je u tekstu o nedemokratskim režimima utvrđeno da su oni ušli u "treću fazu modernizacije" u kojoj koriste polukompetitivne izbore kako bi diktature zakrinali u demokracije te da stvaraju režime koje je teško razlikovati od mnogih ozbiljno izopačenih demokracija, "poludemokracija", koje se još uvijek mogu naći u Trećem svijetu i drugdje (Brooker, 2009). Ako su autoritarni režimi već prošli evolucijsku prilagodbu promjeni političkog ozračja, mogli bi preživjeti, a možda čak i napredovati u 21. stoljeću. Štoviše, njihova povijest stalne evolucije i iznenađujuća raznolikost upućuju na to da su se sposobniji od demokracija prilagoditi novoj promjeni političkog ozračja u svijetu.

Pitanja

1. Zašto su autoritarni režimi različiti i inovativniji od demokracija?
2. Zašto je demokraciji trebalo tako dugo da pobijedi?
3. Može li autoritarni režim biti popularan i, ako može, kako?
4. Zašto ima toliko mnogo autoritarnih režima na Bliskom istoku?
5. Zašto se vojska spremnija odreći vlasti nego diktatorska politička stranka?
6. Zašto se Kina još uvijek kategorizira kao komunistička država unatoč njezinoj očito kapitalističkoj privredi?
7. Kako bi neki diktatorski političar počeo protupravno prisvajati vlast?
8. Kako biste znali jesu li izbori u vašoj zemlji bili samo polukompetitivni?
9. Što budućnost nosi autoritarnim režimima?
10. Zašto je autoritarnim režimima u ovoj knjizi dodijeljeno samo jedno poglavlje?

Dodatna literatura

- Brooker, P. (2000). *Non-Democratic Regimes: Theory, Government and Politics*. Basingstoke: Macmillan.
- Brooker, P. (2009). *Non-Democratic Regimes*. Basingstoke: Palgrave Macmillan (izmijenjeno i dopunjeno izd.).
- Chebab, H. E., Linz, J. J. (ur.) (1998). *Sultanistic Regimes*. New York: Johns Hopkins University Press.
- Finer, S. E. (1988). *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*. Boulder: Westview (drugo izmijenjeno i dopunjeno izd.).
- Herb, M. (1999). *All in the Family: Absolutism, Revolution, and Democratic Prospects in the Middle Eastern Monarchies*. Albany: State University of New York Press.
- Holmes, L. (1986). *Politics in the Communist World*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, R. H., Rosberg, C. G. (1982). *Personal Rule in Black Africa: Prince, Autocrat, Prophet, Tyrant*. Berkeley: University of California Press.
- Linz, J. J. (1999). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner.

Internetske poveznice

- www.freedomhouse.org
Internetska stranica Freedom Housea s ocjenama globalnih trendova u demokraciji u kojima se ističu i slučajevi diktature.
- www.amnesty.org
Internetska stranica svjetskog pokreta Amnesty International koji provodi kampanje za ljudska prava te ističe i slučajeve represije.

- www.hrw.org
Internetska stranica Human Rights Watcha koji nastoji štiti ljudska prava diljem svijeta te ističe i slučajeve represije.
- www.wmd.org
Internetska stranica Svjetskog pokreta za demokraciju koji nastoji promicati i unapređivati demokraciju te pridonijeti osporavanju diktature i demokratizaciji poluautoritarnih sustava.

Centar
internetskih
resursa

Tražite li dodatno gradivo i izvore, molimo vas da posjetite Centar internetskih resursa na adresi:

www.oxfordtextbooks.co.uk/orc/caramani2e